

УДК 17.07.65

АРНАУ ӨЛЕҢДЕРДІҢ ЖАНРЛЫҚ ТАБИҒАТЫ

*Сейсембай Г.А.,
аға оқытушы, ҚМПИ,
Қостанай қ., Қазақстан*

Аннотация

Мақалада қазақ әдебиетінің жанрлық даму тарихындағы арнау өлеңдердің қалыптасу, даму арналары, бастау көздері туралы қарастырылған. Қазақ және орыс әдебиеттану ғылымындағы зерттелу мәселелеріне шолу жасалып, арнау өлеңнің жанрлық түріне тән ерекшелік пен оның табиғаты жайлы ғылыми талдаулар жасалған. Арнау жанрының тарихи-әдеби процесстің әртүрлі сатысындағы сипаты зерделеніп, лирика жанрының дәстүрлі бір түрі ретіндегі мадақ жырларымен өзіндік ұқсастығы анықталды. Арнаудың мазмұны, стильдік ерекшелігі, генетикалық байланысы, тұрмыстық тақырыптан келелі тақырыпқа көшу ерекшелігі жайлы ғалымдар пікірлері сараланды.

Аннотация

В статье рассматриваются истоки, периоды развития песен-посвящений, их формирование в истории развития жанров в казахской литературе. Проведен обзор исследований в казахской и русской литературоведческой науке, научный анализ природных особенностей и жанровых видов песен-посвящений. Выделен характер жанра посвящения в различных историко-литературных процессах, определена своеобразная схожесть с традицион-

ной жанровой формой – одой. Приведены мнения ученых о содержании, стилистической особенности, генетической взаимосвязи песен-посвящений, об особенностях перехода от бытовых тем к значимым темам.

Abstract

The article observes sources, the song-dedication periods of development, their formation in the history of development of genres in Kazakh Literature. The review to the conducted researches is done in Kazakh and Russian Literary science and there is the scientific analysis which is carried out about natural features and genre types of song-dedications. The character of a genre of dedication is pointed out in various historico-literary processes, a peculiar coordination with a traditional genre form-the ode is defined. Opinions of scientists are given on the contents, stylistic feature, genetic interrelation of song-dedications, about features of transition from household to significant subjects.

Түйіндрі сөзде: жанр, лирика, арнау өлеңдер, жанрлық форма, мадақ өлең, диалогиялық бастама, стильдік ерекшелік, әдеби процесс

Ключевые слова: жанр, лирика, стих-посвящение, жанровая форма, ода, диалогическая инициатива, стилистическая особенность, литературный процесс.

Key words: genre, lyric poetry, genre form, ode, dialogic initiative, stylistic feature, literary process

1. Кіріспе.

Әдебиеттанудың басқа да салалары тәрізді жанрлық сипатын сөз еткенде, оның бар кезеңде, бар ақында үнемі біркелкі болып келе бермейтінін, қайта дәуір, стиль т.с.с. әсерімен түрлі өзгеріске түсіп отыру мүмкіндігін алдымен дiттегіміз келеді. Осы орайда белгілі орыс зерттеушісі В.Г. Белинский: «Жанрлардың шекарасы нағыз дәлдіктен гөрі шамамен айырылады. Қайткенмен де оны картада мемлекеттің шекарасын көрсеткендей саусағыңмен нұқып көрсете алмайсың. Көркемөнер қай жақтағы болсын, бір шекарасына таяна беріп, өзінің әуелгі мағынасын біртіндеп жоғалтады да, шекаралас екінші жанрмен мағыналас болады. Сөйтіп, шекаралас екі сипаттар ортақтасып екеуін жинастырады» – деген.

Лириканың жанрлық сипаты сөз болғанда да, оның тап-таза бір түрін бөліп көрсету мүмкін бола бермейтінін де жоғарыда аталған В.Г. Белинский пікіріне сүйеніп айта аламыз. Әйтсе де тап-тазасы қалған жоқ екен деп, оның шартты түрде бөлінген түрлері бар екенін де жоққа шығаруға болмайтыны анық.

Кез келген ғылым саласы тәрізді бұл мәселеге де соңғы нүкте қойылмайтынын, қойылуы мүмкін де еместігін ескерсек, мұнда да бұрыннан қалыптасқан басы ашық жанр түрлері бар да, әлі толық анықталып бітпегені, әйтсе де сол толықтыққа жету үшін де алдынала сараптауды тосып тұрған, әзірше шартты түрде ғана бөлініп жүрген жанр түрлері бар екендігін де ескерген жөн. Мәселен, мысал (басня), мұң өлеңі (элегия), мадақ өлең (ода), төрттаған (рубаи), нәзира т.с.с. бұрыннан шаңырақ көтерген даусыз лирика түрлері саналады. Ал, жоқтау, арнау, айтысты т.с.с. А. Байтұрсыновтың 1926 жылғы «Әдебиет танытқыш» кітабынан бастап ұлттық өлең түрі, ұлттық үлгі деп қарастырып келгеніміз белгілі. Сонымен бірге ойлану (медитативті), жұмбақ, хат өлең түрлерін жанр түрі, немесе тақырып т.с.с. бойынша жіктелім үлгісі деп, қабат саралауда еш ағаттық жоқ. Осы орайда шығыс поэзиясында кең орын алған рауаят, хикаят ұғымдарын да ескермей кете алмаймыз. Соңғысының жоғарыда аталған А. Байтұрсынов кітабына енуі де тегін емес.

Сондай-ақ шығармаларды: үгіт (дидактикалық), шолу, деректі, аңыз, тұспал өлеңдері немесе махаббат, табиғат тақырыбындағы туындылар деп бөлуде жанрлық межелеумен бірге, тақырыптық ерекшелік қоса ескерілетінін де дiттей отырып, қазақ өлеңдерінің жанрлық табиғатын кең саралау үшін бұлай бөлудің де ұтымды тұстары мол екендігін ескермей болмайды. (Мәшһүр-Жүсіп Қ.П., 1999, 78 б).

2. Талқылау.

Арнау - әдеби шығарманың басында берілетін, сол шығарманың кімге, қандай оқиғаға байланысты екенін көрсететін, көбінесе өлең түрінде келетін автордың сөзі.

«Арнау өлең – белгілі бір адамның бейнесін, мінез-сипатын суреттеу мақсатымен жазылған дербес поэзиялық туынды» (Әдебиеттану терминдер сөздігі, 1996, 78 б.).

Арнау-тілек өлеңдердің шығу тегінің күнтізбелік әдет-ғұрыптардан күнге, айға табыну тағы басқа түрлі құбылыстарды киелі деп есептеген анимистік ұғымнан туындағанын фольклористер сенімді дәлелдеп жүр. Қазақ арнау-тілек өлеңдерінің табиғатынан да мұны айқын көруге болады. Мәселен, күнге, айға табынудың сонау Хунн дәуірінен бері бар екендігі белгілі. Бұл дәстүр кейіннен тәңірге (көкке, аспанға), жерге (умай) табынуға ұласып, әртүрлі жануарларды, түрлі құбылыстардың иесі бар деген тәрізді ұғымдарды төтемге айналдыруды, осы көне түсініктің қай-қайсысы болмасын халық санасында өз ізін қалдырып отырады. Міне, ел тұрмысындағы осындай ұғым-түсініктер, әртүрлі жолдармен балалар репертуарына да көшкен. Мысалы, қазақ арасында шаман дінінен қалған жаңа ай туған кезде оған бата жасау, тілек тілеу дәстүрі ертеден бар. Міне, осы салттың елесі балалар айтатын арнау-тілек өлеңдерден де байқалады. Мәселен, алғаш ай туған сәтте балалар: Айдың көңілі жай болсын Балалардың мінгені жорға-жорға тай болсын; Қырдан берсін, ойдан берсін, Қызыл шұнақ қойдан берсін... деп тілек айтады. Немесе сүйел, жара шыққан балалар ата-ананың кеңесімен айға қолын көрсетіп: Ай-ау, ай, Әйейімді алып, Қолымды бер, Әйейімді алып, Қолымды бер, – деп айғайлайды.

Арнау-тілек өлеңдерін орыс фольклортану ғылымында жеке бір жанр ретінде қарастыруды ұсынады. Ал В.П. Аникин бұлардың айырмашылығы бағышталған объектісінде ғана емес, орындалу формасында да, яғни «...дети выкрикивают слова закличек нараспев хором, ...а их (приговорок) произносит каждый поодиночке», – деп жазады. Бұл пікірді Э.С. Литвин де қолдайды. Кейінгі зерттеушілер де осы пікірді жандандырып жүр. Қазақ балаларының репертуарында арнау-тілек өлеңдерінің айға, күнге, табиғат құбылыстарына да, жан-жануарларға арналғандары да мол. Мәселен, бұлт арасынан жасырынған күнге балалар: Май берейін, құрт берейін, Күннің көзі, шық, шық! – деп сіркіреп жауа бастаған жаңбырға: Жау, жаңбыр жау, жау, Көк биенді сау, сау, – деп айғайласа, қарақұрттың інін көргенде: Белең, белең белең құрт! Белі жуан белең құрт! Шандырынды созармын, Тас төбеңнен ұрамын, Уытыңды жаймай шық! – деп тепсінеді. Егер осы көп құрамды арнау-тілек өлеңдерінің ішкі мазмұнына тереңірек үңілсек, күнге, айға, табиғат құбылыстарына арналған жырлардан жалбарынудың, өтіне сұранудың нышанын байқаймыз. Ал жан-жануарларға арналған жырларда өтініштен гөрі бұйыра айту сарыны басымдау. Оның себебі арнау-тілек өлеңдерінің үлкендер репертуарындағы алғашқы ерекшеліктерінде жатыр. (Тілеуова А., 2012, 136 б.).

«Қазақ халқында тәңір дінінің қалдығы әлі күнге дейін өмір сүріп келеді. Тәңірді пір тұтқан адам Күнді көрсе де, Айды көрсе де, қайран қала табынды, ол табиғатқа табынды, онда өзі көк, көк тәңірі деп атаған уақыт сияқты мәңгілік тылсым күштің құдіреті бар деп сенеді. Тәңір дінінің шығу тегі жалпы табиғат пен оның құбылыстарын құдірет тұтуда жатыр, – деп жазады Шоқан. (Уәлиханов Ш., 2006, 93 б.). Осы ұғым-түсінікке байланысты арбау, жалбарыну өлеңдерінің табиғатын саралай келіп профессор М. Ғабдуллин, әсіресе, табиғат құбылыстарына арналған өлеңдерде: Жандай долым, ақ бұлт, Омыраудан соқ, бұлт! Ескен желді, сұр бұлт, Еліктірмей жете көр! – деген сияқты жалбарыну, өтіну сарынының басым екендігін айтады. Сондай-ақ, – деп жалғастырады одан әрі ғалым өз ойын, – ертедегі адамдар малды немесе адамды жылан, бүйі, қарақұрт, бәленгі шаққанда әртүрлі ырым жасап арбау өлеңдерін шығарған... Қай арбауды алсақ та, улы жәндіктерге зекіру, қорқыту, бұйыра сөйлеу басым келетіні байқалады. Міне, арбау өлеңдерінде осы екі сарын балалар репертуарына да көшкен. Арбау жанры, сөз жоқ, қазақтың көне наным-сенімдеріне қатысты ғұрып фольклорының арналы саласы (Ғабдуллин М., 1972, 87 б.).

Арнау өлең жазу дәстүрі әдебиетімізде әріден бастау алған. Бірақ оның да өз заңдылығы болған.

Арнау жырлары, өзінің атауынан белгілі болып тұрғандай, шығарманың белгілі бір объектіге бағытталып шығарылуы. Бұл арнау жырын анықтауда басты критерия болғанымен арнау мұнымен қатар арнау жырларының өзіндік құрылысы, өлең өлшемдері объектіні қамту ерекшелігі болатынын ешкім жоққа шығара алмайды. Арнау жырларының шығу тегі мадақ жырларымен тығыз байланысты болғанын бұл жанрды арнайы зерттеген орыс ғалымдары да баса айтады. Адамзат тарихында қоғамдық құбылыстардың белгілі бір заңдылықпен іске асатынын ескерсек, қазақ халқының мадақ жырлары мен ежелгі рим, грек, орыс одаларының түп төркіні де бір екенін көреміз. Мысалы, ежелгі қоғамда мадақ жырлары (ода) адам өміріндегі ерекше оқиғаларды, адам батырлығын, мінез ірілігін, табиғаттың ерекше құбылысын мақтауға арнаған. Ежелгі грек ақыны Пиндардың осы тұрғыдағы өлеңдерінің кейін көп халықтың лирикаларына арқау болуы да сондықтан шығар. Ал бұл құбылыс ежелгі Римде мемлекетті, оның басшысы Августы мақтау түрінде көрініс берген. Бұл құбылыс Орхон-Енисей жазуларындағы Білге қаған, Күлтегін жырларындағы қағандықты, қағанды мақтаумен аста-сып жатқандығы анық.

Мұндай мадақтау өлеңдері шығыс поэзиясында "қасида" түрінде көрініс берді. "Қасыда" дегеніміз – бірнеше бәйіт бір ұйқаспен жазылатын өлең түрі, мақтау жыры. Бұл өлең түрі кезінде Фердоуси, Науаи, Мақтымұлы, Низами және т.б. ақындар шығармаларында кеңінен қолданылды. Ерте дәуір әдебиеті мен одан кейінгі кез арнау өлеңдерін саралап қарастырсақ, арнау өлеңі өзінің құрамына мадақ жырларын да, аңсау түрінде жазылған өлеңдерді де, сатиралық тұрғыдағы шығармаларды да, ағартушылық тұрғыдағы ірі шығармаларды да қамтығанын байқаймыз. Ф. Брокгауза мен И. Ефрон құрастырған "Энциклопедиялық сөздікте" арнау жанры "философиялық толғаныстан бастап, сатиралық суреттеуге дейін" кең ұғымдағы мағынаға ие екенін айтады. Бұл арнау жанры өзінің таңдап алған тақырыбы, арнаған адамына, табиғатқа байланыстылығы жағынан сан алуан екендігін, оның түрлерінің сан алуандығын көрсетеді. Бірақ бұл жерде "жанрдың ой түюі" деген мәселе ұмытылмауға тиіс. Егер олай жасамасақ кез-келген арнау сөзін арнау жанрының объектісі ретінде қарауға тура келеді. "Жанрлық толғаныс" арнау жанрының тарихи-әдеби процестің әртүрлі сатысындағы жанр түріндегі көкейтестілігін көрсетеді. Арнау жанры бұрын-соңды әдебиеттану ғылымында негізінен дәстүрлі лирика жанрының бір түрі ретінде қарастырылып келеді. Бірақ солай бола тұрса да ешкім арнау жанрының "философиялық-теориялық, дидактика-публицистикалық, махаббаттық-достық-сатиралық" табиғатын жоққа шығармайды. Ал арнау жанрының табиғатының, тақырыбының өзгеруіне негізгі себеп әлеуметтік жағдай екенін барлық зерттеушілер мойындайды. Бұл мойындау ерте кезден бүгінгі күнге дейін арнау жанры жеке объект ретінде сөз болғандығын көрсетеді. Арнау жанрының табиғатын анықтауда А. Квятковский "монологтық поэзияның ежелгі жанры" деген пікір айтады.

Қазақ поэзиясында арнау өзінің өміршеңдігімен көрініп қана қоймай, әр кезеңде өзіндік бет-бедерімен ерекшеленген. Сондай-ақ әрбір кезеңде ол бейнелейтін эстетикалық нысаны өзгеріп, соған байланысты уақыттың көкейтесті мәселелерін көрсететін мағынада өзгеріске түсіп отырған. Бұл айтылғандардың барлығы осы кезге дейін тарихи тұрғыда қалыптасқан әдебиет шығармалары арнау теориялық тұрғыда өз бағасын ешбір ел зерттеушілерінде алмағандығын көрсетеді. Арнау өлеңдерінің әдеби процестегі қызметі, оның басқа жанрлардан өзіндік ерекшелігі деген мәселе де әлі толық қарастырылған жоқ. Бұған екінші тағы бір себеп лириканың, соның ішінде халық лирикаларының да жанрлық ерекшелігіне теориялық тұжырым жасалмағандығынан ғой дейміз. Арнау өлеңдерінің жанрлық ерекшелігін ашуға көмектесетін әдістің бірі – оны тарихи-әдебиеттік негізде зерттеу. Бұл тұрғыда кезінде Б. Томашевский, Б. Эйхенбаум, Л. Гинзбург және т.б. ғалымдар тарапынан істелінген еңбектер, айтылған ғылыми пікірлер көңіл аударарлық. Бұл ғалымдар арнаудың мазмұнымен қатар стильдік ерекшелігін, генетикалық байланысын, тұрмыстық тақырыптан келелі тақырыпқа көшу ерекшелігі секілді мәселелерге көңіл аударады. Бұл тұжырымдар кезінде жанрдың типологиясын зерттеуге эстетикалық тұрғыда мүмкіндік беріп, оның әдеби процестегі қызметін анықтайды. Бұл тұрғыда қазақ ғалымдары да теориялық тұрғыда еңбек етіп, А. Байтұр-

сынов, Қ. Жұмалиев, З. Қабдолов, З. Ахметов, М. Жолдасбеков (ежелгі әдебиетіміздегі), М. Мырзахметов, Қ. Мәдібаева (зар заманы дәуіріндегі), Т. Қожакеев (сатирадағы), Б. Әбілқасымов (толғаулардағы), С. Медеубеков (термедегі) арнау өлеңдерінің ерекшелігін ашты. Бұрын-соңды айтылған пікірлерді тиянақтай келе, арнау өлеңдерінің жанрлық ерекшелігі неде дегенге тоқталсақ, арнауға былайша анықтама беруге болады. Арнау – белгілі бір адресатқа (жеке, немесе жиынтық ұғымда) арналған. Ол өлең мәтінінің ішінде көрінетін, автордың белгілі бір тақырыпқа өзінің объектісімен сырласуы (философиялық, эстетикалық, қоғамдық-саяси, өмірлік шығармашылық тақырыптарға) түрінде пайда болған поэзия түріндегі шығарма. Арнау адресаты тақырыпта тура (эксплицитті) немесе жанама (имплицитті) түрде берілуі мүмкін. Екінші жағдайда кімге бағытталуы шығарма мазмұнында шақыру, өтініш, сұрақ түрінде көрінеді. Бұл шығармаға диалогиялық рең беріп, автордың ішкі толғанысын шығарма арналған объектімен бөлісуіне мүмкіндік береді. Шығарманың кез-келген поэтикалық шартында бұл жанр автордың өмірінде пайда болған ой-толғанысын, басқа да мәселелерін поэзия түрінде жеткізуге мүмкіндік беріп, белгілі бір нысананы өнер туындысының объектісіне айналдырады. (Мұқатов Н., 2008, 205 б.).

Басқа жанрлар да белгілі бір объектіге бағышталғанымен оның мақсаты басқа. Мысалы, оданың мақсаты – мақтау. Монологтың мақсаты – ой айту. Ал сатира мен эпиграмма негізінен күлкі ете отырып, объектімен диалогиялық қарым-қатынасқа түспейді. Арнау өлеңдерінің негізінде күні бұрын белгілі рөлге ие болған адресатпен диалог құру жатыр.

Белгілі объектімен қарым-қатынасқа түсу шарты арнау жанрының негізгі белгісі ғана емес, жанрлық форманы тудырушы компоненті де. Ал бұл жанрдың құрылымын ұйымдастырушы поэтикалық киімін киіндіруші десе де болады. Арнаудың мазмұны үнемі адресатқа бағышталып, оның қабылдауына лайықталады. Бұл ретте М.М.Бахтиннің: "...всякое литературное слово более или менее остро ощущает своего слушателя и отражает в себе его предвосхищаемые возражения", – дейді. Шындығында да, арнау өлеңдерінде тыңдаушыға шығарманы бағыштау өте күшті де нақты. Сондықтан да арнаудың құрылысында бірінші кезекте арнау тақырыбы, содан соң басқа белгілер көрінеді. Суырып салма поэзиясындағы арнауда айтылу интонациясы да аз қызмет атқармайды. Сондай-ақ арнаудағы сұрақ-жауап конструкциясы, императив, полемикалық-риторикалық фигуралар да жанрды құраушы компоненттер қатарына жатады. Бірақ арнаудағы диалогиялық бастама – арнау өлеңінің табиғатына терең сіңген белгі. Бұл өз кезегінде арнаудың стильдік ерекшелігін анықтайды.

Арнау өлең – түркі халықтары поэзиясына тән жанр. Арнау өлең қазақ ауыз әдебиетінде, жазба әдебиетінде ерекше орын алған. Арнауды қазақ әдебиеттану ғылымында ғылыми айналысқа алғаш енгізіп, жіктеген А.Байтұрсынов: "Арнаудың өзі үш түрлі болады: жарлай арнау, сұрай арнау, зарлай арнау" – дейді (Байтұрсынов А., 2003, 38 б.).

Бұл мәселеге орай нақтылай түсетін мәселе: А. Байтұрсыновтың арнаудың түрлерін жіктеп, талдауда оны жеке жанр ретінде қарастырмауы. Ғалым тарапынан мұндай жіктеу ғалымның «Әдебиет танытқыш» еңбегінің «Тіл қисыны» тарауында талданған. Бұл бөлімде А. Байтұрсынов «Көріктеу» және «Әсерлеу», яғни халықаралық термин бойынша тропалар және фигуралар деп жігін айырып, құбылту мен айшықтау түрлеріне тоқталған. Олай болатын болса арнауды ол әсерлеу, яғни фигураның бір түрі ретінде атаған. Ғалым тұжырымынша арнау көріктеу құралы ретінде аталып отырғандығын ескеруіміз керек.

Қазақ әдебиеттану ғылымының теория саласын түбегейлі зерттеушілердің бірегейі – З. Қабдолов. Өзінің «Сөз өнері» атты еңбегінде ғалым жалпы «лирика жанрын түр түрге бөліп жатудың өзі – шартты нәрсе. Лириканың өзін жеке дара қарау ылғи да жемісті бола бермейді» (Қабдолов З., 2006, 319 б.) деген ой түйіп, лириканың тарихи түрлеріне шолу жасап, анықтамаларын келтірген. Солардың ішінде «баллада – лиро-эпостық сипаттағы шағын сюжетті өлең дей келе, баллада өзінің даму тарихында талай өзгерістерге ұшырады: әуелде бір топ адам қол ұстасып, билеп жүріп айтатын ән түрінде көрінсе, кейін сыршыл толғау, енді бірде асқақ әуенді арнау түріне ауысты», – деп тұжырым жасаған (Қабдолов З., 2006, 319 б.).

Әдеби тек пен түр жөнінде өнімді зерттеулер жасаған С. Мақпырұлы да бұл түрге қатысты тұшымды ойлар айтқан деуге болады. «Адамтану өнері» атты ғылыми маңызы зор еңбегінде: «Лирикалық шығармалар ақынның қоршаған орта, қоғамдық шындық туралы толғаныс-сезімдерін, оны танып, бағалауын, жалпы көңіл-күйін таныту тәсілдерінің сипатына қарай әлденеше жанрларға қарай бөлінеді: мадақ өлең, ән өлеңі, арнау, толғау, элегия, романс, сонет, гимн, сатиралық лирика т.б. Ал шығыс поэзиясының дәстүрлі жанрларына: ғазал, қасыда, рубай, бәйіт т.б.» деген. (Мақпырұлы С., 2009, 133 б.).

Арнау өлең іштей жанрлық түрге жіктелгенімен белгілі бір ортаға, қауымға, жеке адамға т.б. арналып бетпе бет айтылатындықтан онда ортақ үндестік, бір жанрға тән ерекшелік айқын байқалады. Арнау өлеңнің жіктелуі негізінен тақырыптық сипатына, яғни кімге, қалай арналуына байланысты.

3. Қорытынды.

М. Әуезов «Замана толқыны тарих теңізінің жағалауына көркем өнердің баға жетпес меруерт – маржандарын қалдырды. Бұл бағзы заманнан қалған архетектуралық ескерткіштер, грек храмдары, мысыр пирамидалары, қытай сарайлары, скульптура, лағыл тастар мен мәрмәрдан жасалған кереметтер, өткен дәурен адамдарының жай – күйін аңыз етіп шертетін сурет пен музыка. Бірақ, сол асылдардың асылы – адам баласының рухы мен ақыл – ойын барша ұрпаққа паш еткен ескермес, өлмес, өшпес өлең – жыр», – деген екен. Олай болса, арнау өлеңдер де қоғамдық өзгерістермен қатар дами отырып, соны сипатқа, мәнді мазмұнға ие болып, әдебиетіміздің көркемдік дамуына сүбелі үлес қоса береді.

Әдебиет тізімі:

- Әдебиеттану терминдер сөздігі. – Алматы: Ана тілі, 1996. – 240 б.
Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: «Атамұра», 2003. – 208 б.
Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. – Алматы: «Ғылым», 1972. – 258 б.
Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: «Жазушы» 2006. – 358 б.
Мәшһүр-Жүсіп Қ.П. Қазақ лирикасындағы стиль және бейнелілік. – Павлодар: С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, 1999.
Мұқатов Н. Арнау өлеңдер. – Қостанай, 2008. – 215 б.
Мақпырұлы С. Адамтану өнері. – Алматы: Арыс, 2009. – 214 б.
Тілеуова А. Арнау өлеңдерінің жанрлық табиғаты // ҚазМУ хабаршысы. Филология сериясы. – 2012. – №39. – 136–139 б.
Уәлиханов Ш. Алтышаһарға сапар. – Алматы: Атамұра, 2006. – 304 б.